

ÉRTEKEZÉSEK
ANYELV-ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

IV. KÖTET. IX. SZÁM. 1875.

AZ

IK-ES IGÉKRŐL.

BARNA FERDINÁND

LEV. TAGTÓL.

—(Ára 15 kr.)—

BUDAPEST, 1875.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALÁBAN.

(AZ AKADÉMIA BÉRHÁZÁBAN).

É R T E K E Z É S E K

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. 1867—1869.

- I. Szám. Solon adótörvényéről. Télfy Ivántól. 1867. 14 l. . . . . Ára 12 kr.
 II. Szám. Adalékok az attikai törvkönyvhöz. Télfy Ivántól. 1868. 16 l. . . . . 12 kr.
 III. Szám. A legújabb magyar Szentírásról. Tárkányi J. Bélától.
 1868. 30 l. . . . . 20 kr.
 IV. Szám. A Nibelung-ének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről.
 Szász Károlytól. 1868. 20 l. . . . . 15 kr.
 V. Szám. Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadé-
 miánk feladása Toldy Ferencztől. 1868. 15 l. . . . . 12 kr.
 VI. Szám. A keleti török nyelvről. Vámbéry Armintól. 1868. 18 l. . . . . 12 kr.
 VII. Szám. Geleji Katona István főleg mint nyelvész. Imre Sándortól.
 1869. 98 l. . . . . 60 kr.
 VIII. Szám. A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. szá-
 zadban. Bartalus Istvántól. Hangjegyekkel. 1869. 184 l. 1 frt 20 kr.
 IX. Szám. Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mi-
 hálynak eddig ismeretlen színdarabjai 1550—59.—2. Egy népirodalmi
 emlék 1550—75-ből. — 3. Baldi Magyar-Olasz Szótárkája 1583-ból. —
 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Szenczi Molnár Albert
 1574—1633). Toldy Ferencztől. 1869. 176 l. . . . . 1 frt 20 kr.
 X. Szám. A magyar bővített mondat. Brassai Sámuelről. 1870. 46 l. . . . . 30 kr.
 XI. Szám. Jelentés a felső-austriai kolostoroknak Magyarországot illető
 kézirat- és nyomtatványairól. Bartalus Istvántól. 1870. 43 l. . . . . 25 kr.

Második kötet. 1869—1872.

- I. Szám. A Konstantinápolyból legújabbban érkezett négy Corvin-codex-
 ről. Mátray Gábor l. tagtól. 1870. 16 l. . . . . 10 kr.
 II. Szám. A tragikai felfogásról. Székfoglaló. Szász Károly r. tagtól.
 1870. 32 l. . . . . 20 kr.
 III. Szám. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. Jannovics Gy.
 l. tagtól. 1870. 43 l. . . . . 30 kr.
 IV. Szám. Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. Fi-
 naly Herik l. tagtól. 1870. 47 l. . . . . 30 kr.
 V. Szám. Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv.
 Télfy Iván lev. tagtól. 1870. 23 l. . . . . 20 kr.
 VI. Szám. Q. Horatius satirái (Ethikai tanulmány). Székfoglaló. Zichy
 Antal l. tagtól. 1871. 33 l. . . . . 20 kr.
 VII. Szám. Újabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez (I.
 Magyar Pál XIII. századbeli kanonista. II. Margit kir. hercegnő,
 mint ethikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szótárkája 1582-
 ból. Második közlés IV. Egy XVI. századbeli növénytan névtár XVII.
 és XVIII. századbeli párhuzamokkal. V. Akadémiai eszme Magyaror-
 szágon Besenyei előtt) Toldy Ferencz r. tagtól. 1871. 124 l. Ára 80 kr.

AZ

IK-ES IGÉKRŐL.

BARNA FERDINÁND

LEV. TAGTÓL.

BUDAPEST, 1875.

A M. TUD. AKADEMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALÁN.

(Az Akadémia bérházában.)

Budapest, 1875. Nyomatott az Athenaeum nyomdájában.

AZ IK-ES IGÉKRŐL.

(Felolvastatott a M. T. Akadémia 1873. mart. 24-kén tartott ülésén.)

Midőn a Révay és Versegly között a magyar nyelv rendszere, s főleg az *ik*-es igék iránt folytatott irodalmi harcz Révaynak 1809-ben történt halálával megszűnt: tanodáinkban a Versegly epitoméja s az abban lerakott, részben hibás elvek jutának győzelemre. A nyelvujítás emberei azonban a »victa Diis causa placuit, invicta Catoni«-féle józanabb nézetnek hódolva kivétel nélkül Révaynak adtak igazat, s tanítmányait győzelemre juttaták. Ez eddig igen is örvendetes esemény volt nyelvművelésünkre, elszomorító volt azonban, hogy mivel csak is tanait s nem egyszersmind buvárkodása eszközeit is fogadták el: az oly nagy reményekre jogosító kezdeményezése a Sajnovics, Gyarmathy és Révay-féle háromságnak (trias) ez által nagykönnyedén abba hagyatott s ez által egy szerfelett kártékony, mert egy $\frac{1}{4}$ századon át tartott tespedés állott be és pedig ott és akkor, a hol, s a mikor nyelvművelésünk mezején a lehető belterjes munkálkodásra csak oly nagy volt a szükség, a mint szüksége van a csecsemőnek az anyai emlőkre.

Ily körülmények között egy veszélyes nézet kapott lábra s terjedett el tudósaink között, az t. i. hōgy miután a Révay elvei győztek a Verseglyéi felett; tehát már most minden meg van téve, a mit Révay tanított, mindaz feltétlenül helyes, a mihez többé szó nem férhet; a mit pedig Versegly tanított, mindaz feltétlenül helytelen, a mit kár volna ezentúl akár csak bolygatni is. Veszélyes tévedés! mert valamint Révay helyesb irányu nyelvművelésünknek

csak atyja s kezdeményezője s nem egyszersmind betetőzője is volt : úgy vannak Verseghynek is nagybecsű fölfedezései, melyeket nyelvművelésünk örökre nem fog másképen láthatni, mint a hogy ő látott... Ideje tehát már, hogy az érdemnek a maga késő jutalmát az osztó igazság egyenlően igazságos mértékkel szolgáltatassa ki. Nagynak tarthatjuk mi Révayt a nélkül, hogy akár Verseghyt azon ellenszenvvel üldöznők, melylyel Révay s részben Kazinczy is nem csak tanai, hanem személye iránt is viseltettek, akár a Révay szávara oly vakon esküdnénk, mint ezt kortársai, sőt az ezután keletkezett irodalom férfiai is egész az újabb nyelvészeti mozgalom megindultáig kivétel nélkül tették volt, a mit kétségkívülők, kiknek a Révay kijelölte eszközei a nyelvművelésnek révaysta létökre sem kellettek, csak nagyon helyesen tesznek vala, de nekünk ma már, midőn a nyelvművelésnek mindazon segédeszközei, melyek se Révaynak, se követőinek hozzá férhetők nem valának, rendelkezésünkre állanak, jogunk van öneszünnkel élni. A teendő ma az, hogy a megszakadt fonalat, ott a hol az ketté szakadt, felvegyük, s összekössük, nem pedig az, hogy bárki után is vakon elinduljunk; ki kell mutatnunk azt a mi dolgozatainkban helyes, s azt is a mi helytelen, s ha részrehajlatlanok leszünk, sokat fogunk mindkettőnek műveiben találni, a mit a mai nyelvészeti világánál egészen másként fogunk látni mint e két nagy, de korántsem csálhatatlan férfi kortársai láthattak.

Révay feldolgozói között említendők : 1. A magyar tud. Akademia kiadta »Magyar nyelv rendszere« az újabbak között Ihász György és Nogáll János, kik mindketten a Révay »Grammatica elaboratior«-ja nyomán, s tanai szigorú követésével irták nyelvtanaikat. Jeles két tehetség, a kik ha az összehasonlító nyelvészet vívmányait nem ignorálják vala, valóban nagyot teljesíthettek volna, míg most műveik ephemer becsűek maradnak, hű képét szolgáltatván a Révay korabeli magyar nyelvnek, de nem egyszersmind a mainak is.

Révay, mint tudjuk, főleg az ik-es igéket s ezek között a külszenvedőt oltalmazta Verseghy ellenében. Hozzá szóltak ehhez a kérdéshez azóta többen, jelesen Hunfalvy Pál, Brassai Samu, Lauksch, továbbá csekélységem, legújabb

ban Riedl Szende, s kiről legelőször fogok szólani, a 48 előtti korban talán egyedül álló néhai Frank Ignác egyetem tanár.

Előre bocsátván, hogy a kül és bel-, mindkét szenvedő alakot ősrégi magyar alakoknak, s mind ezeket, mind a többi ik-es igéket egy ma már a magyar nyelvből kihalt olynemű, értelmű, és hangzású visszatérő névmásnak az igetőlhöz függedéséből származottaknak tartom, mint a milyen a finnben az *itse* = maga, a melylyel származtatják a finnek is a magok szenvedő alakjokat és középigéik némelyeit; egészen olyan észjárással, a milyennel alkotta a svéd nyelv is, — nyilván a finn-lapp észjárat ráhatása következtében — a maga *as*-féle, az összes germán nyelvekben idegenszerű belszenvedő alakját; ezt előre bocsátva, ezuttal csak a Frank Ignác és a vele majdnem egészen egyező Riedl Szende dolgozatával fogok bővebben foglalkozni, s úgy adni aztán elő e részben való saját nézeteimet is.

Frank Ignác álláspontja ez:

Értekezése, melyet ő törvénytudományi nagy művének toldalékaúl legvégül közöl, s »vég és védszó« czimet visel, egy bevezetésre, és két egymástól meglehetősen független szakaszra oszlik, s ezek másodika tárgyalja az ik-es igéket. A bevezetésben méltó hódolattal adózik a Révay emlékeztének, — de ez nem terjed annyira, hogy a mester szavára esküdjék s ömitéletének függetlenségét is feláldozza neki, mire nézve így szól. »Egyébiránt a szerző Révay buzgóságát és tudományá tuem kevésbbé tiszteli, mint más akárki, meg is vallja: hogy munkáiban megbecsülhetetlen kincset birunk; hogy azok nélkül a magyar nyelv történetében most is vakoskodnánk és a nyelv benső szerkezetét ma sem értenénk (igy). Nincs a kinek a nemzet e részben nagyobb hálával tartozna (igy). De abból hogy Révaynak halhatatlan érdemei vannak, nem következik, hogy véleményei törvény erejével bírnak. Csallhatatlanság nem halandók sorsa. Azonban a ki Révay munkáit a mostani divattal összeállította, csakugyan számos eltéréseket tapasztalhat.« sat. A honnan láthatjuk egyszerűmind azt is, hogy Frank I. a Révay tevékenységét minden tisztelete mellett sem tudta oly bevégzett valaminek tekinteni,

mihez további buvárkodás hozzá nem férhet, avagy éppen olyas hitágazatnak, melynek tételeit feszegetni egyértelmű a szentségtöréssel, a mint a 48 előtti magyar nyelvészet ezt oly hosszas időhuzamon át teszi vala még e t. Akadémiában is. Frank I. minden conservativsága mellett is minden egyéb volt, mint a helyben veszteglés a magával jól-tehetetlen gyáva mozdulatlanság embere.

Erre nézve így szól:

»Azonban vannak mindenben és úgy a nyelvtudományban is divatos vélemények; vannak bizonyos nevek, melyek nagyobb-kisebb fénynyel ragyognak. És igen természetes, hogy a ki maga vizsgálódásokba merülni nem akar, a divatnak vagy másnemű tekintetnek hódol, mint egyéb dolgokban, melyek saját körén kívül esnek. Ezt senki sem gáncsolja. De mi bűn vagy türehetetlen vakmerőség-e, ha valaki saját esztét használva vizsgálódik? Ha pedig ezt ammint illik, megengedgyük, lehet-e tovább vizsgálódó irótól követelni, hogy maga meggyőződését eltagadva ne az okoknak, hanem akárminő tekintetnek, vagy éppen a számnak, a divatnak hódollyon? A ki józanul ítél, az idétlen tartózkodást egyenesen gyávaságnak ismeri.«

A magyar nyelvet az anyai tejjel együtt szíván be, annak tiszavidéki egyediségét a legnagyobb arányokban birta és beszélte, s így egész gazdagságával rendelkezett annak irodalmilag méltán hibáztatott kinövésai nélkül, azért nemcsak értekezése, melyet ismertetek, hanem maga az egész törvénytudományi mű a remek magyar beszédnek, különösen a kifejezések s műszavak csinját s mindent fölülmuló nagy szabatoságát tekintve örökre becses emlékét fogja képezni. Tény az is, hogy e művet a mai újabb magyar nyelvészet emberei nagyobb élvezettel olvashatják, semmint a 48 előtti korszakbeliek, azon egyszerű oknál fogva, mert korát meghaladta. Tény az is, hogy ha az újabb törvényhozás emberei műszavaik alkotása közben követendő példányt, mintaképet keresnek, nem tehetnek helyesbet, mint ha ugyanazon Frank I. művét teszik tanulmányaik tárgyává, a kinek életében már csak úgy a római törvények lebegtek szemei előtt, mint az újabbaknak ma már kivétel nélkül, s így Franknak nem egy

esetben kellett műszavai alkotásában birkozni meg ugyanazon nehézségekkel, melyekkel nékiek is.

A latin és görög nyelvnek egyaránt birtokában lévén s e nyelvekben nagyszerű olvasottsággal is rendelkezvén, inkább lehetett mint bárki más hivatva és képesítve a magyar nyelv előnyeit avagy hiányait, szépségeit avagy kevésbbé ilyen voltát megítélni; hallgassuk meg tehát ítéletét e részben is: »Ne hidgyük — úgy mond — hogy őseink nyelve szegény; semmivel sem szegényebb mint az, melylyel Ciceró csudáit üzte.« S ez ítélet csudálatosan egyezik B. Szabó D. eme nyilatkozatával: »Helylyel közel meglátandod némely részeit azon bőségnek is, melylyel bir anyanyelvünk azon egy értelemnek sokféle velős, eleven, őszinte való kifejezésében s meg fogod vallani, hogy a magyar nyelvben előforduló szorultságoknak okát többnyire nem magában a nyelv fogyatkozásában, hanem annak nem tökéletes tudásában kell keresni. (A magyarság virági Kis-Marton 1803. 8-rét.) Épen így Kovachich M. Gy. is: (Planum egy tökéletes magyar Bibliographia és Szókönyv iránt 1814. 8-r.) s valóban mi sem bizonyosb mint az, hogy vannak a régibb magyar írók között egész a nyelvujtásig terjedőleg olyanok, a kik akárminő nehéz tárgyról meglepő szépen s az erőltettség legkisebb nyoma nélkül remekül tudtak írni és beszélni; s a szerző is egyike volt ezeknek, hijában, ujjaink sem egyformák, s még kevésbbé az emberi elme; ha tehát némelyiknél ügyetlenséggel találkozunk, ez nem annyira a nyelv hibája mint inkább vagy az illetőnek egyedi sovány, ösztövéres talán nem is eléggé birtokában lévő nyelvében, vagy a mi szinten eléggé gyakori dolog, más jelesekével összehasonlítva higabb agyvelejében, kevésbbé erős logikai gondolkozásában keresendő az igazi ok, nem is szólva azokról, a kik saját kárhozatos renyheségöket számba nem véve szintén a nyelvet hibáztatják nem sokkal bölcebben mint a Petőfi Juhásza, a ki is szerelmi buvában, s elkeseredésében nagyot ütött botjával a számarra fejére.

Mint oly ember, a ki a régibb magyar nyelvben és irodalomban nagyszerű jártassággal birt, s ez annyira ment, hogy midőn bármit is ki kellett tennie, ha mindjárt olyat a

mit előtte még más magyarul soha sem fejezett ki, zavarba soha sem jött, hanem az igazi, mindenkinek érthető, talán egyedül helyes kifejezést mindig el tudta találni csak úgy mint a nép fiai, a kikről tudva van, hogy oly fogalmakra, melyeket kellően ismernek, a szükséges szót vagy kifejezést nagy könnyen és biztosan, nem ritkán műszói szabatosssággal nyomban fel tudják fedezni. — Eltalálta pedig a nélkül, hogy új színezetű, idegen hangzású szóra bármikor is szüksége lett volna, mivelhogy észjárása kizárólag a magyar volt, melyen egyedül gondolkozott a nélkül, hogy ezt a classicus nyelvek ismerete bármi kis részben is zavarta volna (ezt a kettőt öregeink nagyon jól meg tudták egymással egyeztetni) mint ily ember, az újításoknak oly értelemben, mint a nyelvújítás emberei akarják vala, barátja teljességgel nem lehetett, mire nézve így szól: »A magyar nyelvben, kivált szerkezetére nézve, századok összes bölcsességét birjuk; annyira is jutott előttünk s nálunk nélkül, hogy a vélt javítások többnyire csak boldogtalan félreértések, ugyanannyi sebek vagy foltok.« Állítása igazolásául idézi magát Révayt »ki csak egyszer engedvén, disztelenül megbotlott, midőn a birtokos ragnévmásokkal élésre nézve ismeretes tanát alkalmazta, miszerint ezek helyett: *magyarok királynéja, a szegények insége* sat. teljesh összeillést (egyeztetést) kívánt, *magyarok királynéjok, a szegények inségök*, mely az általánosán divó tös-gyökeres használattal ellenkezik« a megfejtés nyitját is sejtí, de nem írja körül, sem a kérdést nem meríti ki egészen, mert csak ennyit mond: »Más, ha így szólok: *a magyarok ellenségeiket sokszor megalázták*, ebben a két szó: *magyarok és ellenségeiket* külön-külön áll, mint abból is látni, hogy az első arra a kérdésre felel: *kik alázták?* a másik pedig arra: *kiket aláztak*« ő a magyar nyelvben bizonyos *takarékossági törvényt* (lex parsimoniae) lát, melyben véli feltalálhatni mind ezen használat, mind több más nyelvtűnet okát, melyekkel semmi ellenkezésben nincs a következő szokás: *menyünk be a házba, ráütöttünk az ellenségre, senki sem ismeri, semmit sem értettünk*, minthogy mind a meghatározó utoljáró (rag), mind a tagadó szócska csak maga szavához tartozik, és azon túl a mondás egyéb részeire vagy az egészre el nem hat. Láthatni

ezt néha más nyelvekben is p. o. *intrare in domum, in das Haus hineingehen*. Nem helyesellheti tehát az ilyen korcs szóllásokat: *kit sem, vagy mit sem láttam*. Hogyan tetszene az ilyen beszéd: *ha sem láttam, hol sem bir, hova sem utazok, honnan sem kaptam levelet*. Ha ezek türhetetlenek, szinte olyan: *kit sem, vagy mit sem láttam.*»

Áttérve értekezése I. részére, legelőször is a helyes-írássra nézve ragaszkodik a régi elvhez: úgy írjunk, a mint tisztán beszélünk, azaz írjuk a szókat úgy a mint azok a mai beszédben valóban kiejtetnek. Erre nézve így szól: »A ki e részben csak félig-meddig vizsgálódott, nem tagadhattyá, hogy a gyökérhangok és úgy a gyökérbetűk minden nyelvben sokféleképen változnak, és hogy erre nézve minden nemzetnek szembeszökő sajátságai vannak. Hogyan lehet nemzeti-ségről és annak fenntartásáról szóllani, ha éppen a nemzeti sajátságokat megunnyuk és a nyelvből kilökjük. Mit mondanánk a képiróról, ha műveiben minden sajátság hiányozna? Mit azon ötletéről, hogy az ember képét a szerint kell adni, a mint volt fiatal korában, vagy éppen születésekor, nem a mivé lett később? Szintannyi bölcsesség volna nem úgy írni a mint most beszélünk, hanem úgy a mint a szószármazás, az etymologia kívánni látszik. De mivel a dolog merő képtelenség és magában lehetetlen, annyira ugyan senki sem ment, hogy azt az írásban tettel is általános uralkodásra emelte volna. Minden pártolói fél uton maradtak, és innen van a sokféle zavar, a helytelen önkény, melly a nyelvtudományt végtelen nehézségekkel elárasztotta, p. ok. a németben a deákban. Egyedül követésre méltó e részben az olaszok példája, kik a szó eredetét soha tekintetbe nem veszik, hanem ammint ejtik p. o. uomo (homo), uffizio (officium), filosofia, inno (hymnus), Egitto (Aegyptus) úgy írják; csakhogy némelly betűk ereje különbözik, de állandó és könnyű szabályok szerint.«

Következetesen ezen elvhez nem barátja a Révay életbe léptette hanglágýtás írása módjának, s következetlenséget lát benne, mert ha az ilyenekben mint: *ássa, nézze, tartsen, mulasszson, vessen, fusson* a képző *j* elváltozik, sőt a mint az utolsó példákban látni, a változásban még a gyökér is része-

sül; ha efféle változásokat másutt is tapasztalunk p. ok. *abbúl, arrul, azzal, kézzel, örömmel, gyönyörrel*, mi ellenzi tehát az efféléket mint: *ajánlya, kiméllye, mondgya, vonnnya, láttya*« sat. Elismeri ő, hogy a szószármazásnak a helyes írásban megvan a maga ereje, de a kérdés neheze nem abban fekszik: van-e, hanem a mértékben. Ő sem kívánná ezeket: *adná, tudná, adtam, tudtam, igazság, ravasság, vadság, vétség, válság, anná, tunná, attam, tuttam, igasság, ravasság, vácság, vécség-nek* akár mondani, akár ejtetni« sat. De Révay a mértéken túl ment, s elve a helyes kiejtést veszélyezteti. »Van tehát az etymológiának hatása, van, a meny nyiben az élőszó kívánnya, vagy birja, de annyira, hogy az eltérő simább szót eredeti kútfejéhez visszavezesse, arra sem az etymológiának, sem emberi tekintetnek túlnyomó súlya, kiérő hatalma nincsen.« Elismeri, hogy a Révay írásmódja könnyebb, — és így sokáig fenttarthatja magát. Azonban — ugymond — a kérdés immár oda fejlődött volna: »úgy írjunk-e a mint könnyebb, vagy a mint beszélünk. Lássá minden író, mellyiket válassza, hódollyon, ha tetszik a divatnak, vagy akárminő okoknak, csak maga véleményét másokra fel ne tolja; engedgye meg, hogy a ki rá ér, maga eszével élhessen, a mi néha kötelesség is lehet.«

Ha szabad itt véleményt kockáztatnom, meg kell valanom, hogy a szerző hatalmasan tudta a maga nézetét védelmezni, és annak a ki állításait tüzetesen, s teljes komolysággal akarná czáfolgatni, ugyancsak meggyülne a baja, annyira erősek a védokok, a melyeket felhoz; az egészre mindössze is annyit lehet mondani: multa fiunt eadem sed aliter. Az ő szeme előtt az olasz helyesírás lebegett, s bizonyos, hogy ennek a régiebb magyar helyesírás jobban megfelel, mint az új, mely inkább a német nyelvészek eljárását tartja mindenben szemei előtt.

Hogy az újabb helyesírás csakugyan könnyebb a régienél, az is bizonyos, hogy a helyes beszédet sem veszélyezteti oly nagy mértékben, mint ettől a szerző tartott, az sem szenved kétséget, kivált ha nyelvtanáraink megfogadják Szarvas Gábor tagtárs úr minapi értekezésének a megtartásra nagyon érdemes tanácsát: szoktassuk az ifjúságot ne úgy ejteni

a szavakat, mint azt a szónyomozás kívánni látszik, hanem úgy a mint azokat édes anyjoktól tanulták.

De van egy dolog, a mi csakugyan aggodalmat kelthet a komolyan gondolkodni tudóban, s ez az, hogy az újabb helyesírás az ilyenekben mint : *azonban, különben, akgat, szakgat* réwaybb akarván lenni Révaynál, elvein túlment, s ez által már csakugyan veszélyeztetve van a helyes beszéd ; az észszerű mérsékletesség ezen indokolatlan túllépésének káros következése továbbá az, hogy az új szók alkotásában minden névvel nevezendő elvszerűség teljes mellőzése folytán tárt kapu nyitott oly fattyu sarjadékok behozatalára, a melyenekre ugyan Révay soha sem gondolhatott. E tekintetben elég legyen az ilyenekre mint : *hátsó, kötszó, nagyszerű* (még Révaynál : nagyságos p. o. elme) rámutatnom, melyeket midőn alkottak, az illetőknek nyilván ez lebeghetett szemök előtt : ott a Révay törvénye, mely szigorúan a szónyomozást követi, a mely mellett a népies kimondás szóba sem jöhet, s elhitették magokkal, hogy a *hátsó-t, kötszó-t, nagyszerű-t* a nép is a szerint a mint az uri osztálytól meg fogta tanulni, azon módon is fogja majd mondani szigorú megtartásával a szónyomozásnak ; de nem így történik ám, hanem akaratlanul is : *hácsó, köczó, naczczerű*, a palóczoknál éppen *náczeri* lett belőlök, s ez nagyon természetes : nincs oly nyelv, melyben ha *t* sőt *d* is közvetlen összeköttetésbe jönnek a sziszegő *sz* hanggal, hogy e két hang a hangtan e tekintetben kivételt nem ismerő törvényei szerint át nem alakulna *cz* hanggá, a mint erre elég példát szolgáltatathat minden élő nyelv, a magyarban példái lehetnek ezek : *tartsa, látszik, egyszer, kétszer, ötször, hatszor, tetszik* (melyet még Frank is *tsz-szel* ír), s mégis mindnyáján *teczczik, eczczer, kéczcer, öczczör, haczczor, teczczik*-nek ojtunk. Hol fog ez véget érni, meg sem lehet előre határozni, hiszen mind az, a kinek hirtelenében nem jut eszébe valamely fogalom kifejezésére a szükséges magyar szó, azonnal újat alkot rá, s a mint valamelyik hirlapban megjelenik, azonnal van, a ki nagy mohósággal felkapja és tovább terjeszti, s ha az új szülött lábra kap, a régi jó szó szépen feledésbe megy. Ez által jutottunk azon egynéhány kivételes ragozásu névszóhoz is, milyen azelőtt egy sem volt

nyelvünkben, minők: *só*, tárgyesete *sót*, *sav*, tárgyesete *savat*, *szó*, a nyelvtani értelemben vettnek többes alany esete *szók*, a közönséges értelemben vettnek pedig: *szavak*, mert a németben is különbség van ma a *Worte* és *Wörter* között; *elem* tárgyesete *elemet*, mert az elme szóval a *könnnyelmü* szó képeztetett *könnnyü-elméjü* helyett sat.

Ugyan ezen, mint fennebb már mondtam, magában véve egészen helyes elv túlhajtásának szomorú következése volt más tényezőknek is hozzájárultával ama boldogtalan alkalmazás, mely egész 1848 előtti nyelvészetünket gyümölcstelenné tette, hogy megkisértették a legkétségtelenebb idegen eredetű szavakat is a szónyomozás bő alapján magyar eredetűekké hódítani; a szónyomozás eme túlhajtása mellett mind-az lehetségesnek látszott s a compelle intrare segítségül vétele mellett valóban végre is hajtatott.

Ezek után szerzőnk áttér az *ik*-es igék hajtogatására (ragozására).

Mindenek előtt ugyanazon tisztelet hangján, melylyel Révaynak buvárkodásáról minden alkalommal emlékezik *)

---

*) Ez alól értekezésének egyetlen tája képez némileg kivételt, mely nincs némi szelid gumy és kételkedés nélkül, a hol Révaynak a keleti és finn nyelvekben való teljes jártasságában való erős hitét fejezi ki, — s e tekintetben bizonyára legkönynyebben volt Révay megtámadható, a mi nem is lehetett másképp abban a korban, midőn a rokon nyelvek tanulmánya — tekintve az akkori segédeszközök hiányosságát, — oly arányokban, mint ez ma csekély fáradtság mellett bárkinek is hozzá férhető, a legnagyobb buzgalom kifejtése mellett alig volt megejthető, a mint csakugyan e részben Révay különösen a vogul, votyák, permi, és cseremisiz nyelvekre nézve ebbeli sajnálkozását e szavakban fejezi ki: »Sajnálom, hogy e nyelvekben nagyobb felszereléssel (apparatus) nem rendelkezhetem ezeknek (a számnevek közt a *nyolcz* és *kilencz*) szigorubb megfejtésére« s valóban e miatt Révay több ponton hibázott, a milyen hiba például az, mely ma már tisztán kimutatható, hogy a finn szenvedő alakot, melynek mint személytelen igének csak is egyetlen 3-dik személye van p. o. *menen*, *menetän*, *mennään* = *megyék*, *menetek* (küldök) *menetik* (megyünk, mennek); *istun*, *istutan*, *istutetaan* = *ülök*, *ültetek*, *ültettetik* (ültetünk, ültetnek) sat. (Ant. lit. hung. §. 141.) Egészen olyan tévedés, mintha a magyar *ik*-es igék egyes számú 3-dik személyét egy magyarul tanuló finn ember az *ik*-telenek határozatlan alakja egyes számú 1-ső személyével vétené össze (ennék,

nagy súlyt helyez arra, hogy éppen a Révay buvárlataiból tudjuk és értjük a következő alakokat: *teremteve, feledere, tilutoa, mundoa, hallava*, azaz: *terömtéje, feledéje, vetéje, tilotája, mondája, hallája*, melyeket a mai szokás ma már így ejt: *teremté, feledé, veté, tiltá, mondá, hallá*, és tovább: *kérnéje, írnája, kérnéjek, írójak*, melyeket mostan így ejtünk: *kérné, írná, kérnék, írják* sat.

Íme ezek elvavultak azon körülmény ellenére, hogy néhol ma is így beszélnek: *adnája, vennéje, adniék, vennéek*, a mint a szerző ezeket nem egyszer tisztos és tanult uri emberek szájából hallotta (göcseji tájsz.), sőt ezeket Tinódi, Draskovich, Lépés nagy neveik tekintélye daczára is maga Révay is épp' oly kevésbé kívánta feléleszteni, a mint nem kívánta ugyanezt tenni a *vogmuk, vimággomuk* ódon alakokkal, holott ezekben a szigoruan vett szónyomozás elvei szerint a *muk* sokkal közelebb áll a *mik*-hez, mint a mai *unk, ünk*; a *ja je, jak jek, jok, jök* pedig szintén épebb alakok sem mint a mai használat (*írná, kérné*), mely a névmást ma már elhagyta. A mit tehát a jobb ízlés, (ha tetszik, legyen a nyelv geniusza) elvetett, azt mohából feléleszteni nem illik, nem kell.

Ezután a Révay nyomán és buvárkodásai alapján párhuzamot von az *en on* igeképző s az *ik* képző közt, melyeket ő toldalékoknak nevez. »Illő hogy a toldalék erejét figyelembe vegyük, miután tagadhatatlan, hogy a hasonlók összeállítása sokszor szép tanúságra vezet«, először is az *en*

---

szeretnék). A honnan átláthatjuk, hogy a Révay tanait egyszerűen minden bírálat nélkül — a mester szavára átvenni ör ültéség volna; a mint egyben hibázhatott, úgy hibázhatott másban is, de az megint csak szigoruan igazságos, hogy ugyanazon fegyverekkel kellett volna élni ellenében, melyekkel ő is harczolt, s a melyekkel ha Versegly és a debreczeni grammatika írói ő ellenében küzdöttek volna, bizonyára ő sem tért volna ki előlük. Így kellett volna például a debreczeni grammatika íróinak szólni: az *odik odik* belsenvedőt a külsenvedő pótlójául használja a magyar nép ma is s használta régenten is, ime a bizonyítékok; mit szólasz erre? de ezt nem tették. — A *lak lek* alak csak úgy tárgyra vitetődő alak mint a többi tárgyavitetődő alakok; mit keres tehát a határozatlanok között? és így minden más kérdésben, ahol tanai ellen kifogásuk volt.

képzőt taglalja s így szól: Mi az a mit erre nézve tapasztalunk?

1) Visszafordul-e többször vagy mindig? *legyen, tegyen, vegyen* sat. számba nem veendő, mivel, a mint szintén Révay megjegyzi, e részben csak a szokott rendet követik, mint: *kérjen írjon*, visszatér még mint lényeges elem a *kün, vön, tön lön* rövidített alakokban, a teljesben azonban (*hive, veve, teve, leve*) nem, és így szorosan véve csakis egyetlen előfordulatban, t. i. a jelentő mód jelen idejében.

2) Mi hatással van a bővítő *en* a többi személyekre, kivált az elsőre? Semmivel, mert így vannak: *leszek, teszek, levék, tevék, lennék, tennék* sat.

Es mi következik ezekből? Kétségkívül nem az, hogy az *ik* végzésnek nagyobb ereje nem lehet. De mégis annyi, hogy megbővített gyökérnél különös (eltérő) hajtogatás nem multhatatlan dolog.

Jó lesz előre — folytatja tovább — még azt is tekintetbe venni: mennyire terjed az *ik*-es igék saját hajtogatása és . . . mit nyerünk általa.« Az első kérdésre Révayval felel, ki Grammatica elaboration-jában kimutatta, hogy a külszenvedő *tatik tetik* a műveltető *tat tet* időivel összeszik 28 előfordulatban, eltér pedig csak 13 alakban; ennyi és itt rejlik az összes nyereség, mely az *ik*-es igékről kimutatható; elfogadja a Révay nézetét, hogy egészen más értelmű szók más nyelvekben is vannak, p. o. reges leges, sat. a nélkül, hogy azokban zavart okoznának, mivelhogy e zavar elkerülésére elegendő, ha a vonzat más, a mi köztudomásulag az *ik*-es külszenvedő és e nélkül ellévő *tat tet* műveltetőnél csakugyan az eset, — ez nem is volna baj, csak a többi *ik*-es igefajoknál se követeltetné az *ik*-es igék *m, l, k* jegyű ragozásának elfogadása, melyeket a közélet, a szokás állítólag rég elejtett.

Mi a *tatik tetik* túlszenvedő eredetét illeti, így szól: »Mikor keletkeztek a szenvedő igék, tudni nem lehet, annyi igaz, hogy a magyar azokat most is ritkábban használja. Minden esetre későbbi oltvány, mint abból is kitétszik, hogy a képzőjét *at et, tat tet* csak *ik*-kel szaporítva a tétetőktől kölcsönözte.«

Hogy itt a szerző nyilvános tévedésben van, azt talán mondanom sem kell; — de ne feledjük, hogy a *tatík tetik* külszenvedő eredete, melyre a »Halotti beszéd« csak is egyetlen, azt is homályos példát őrzött meg számunkra, hosszas időhuzamon át folyvást vita tárgya volt, s ezen épen nincs mit csudálkozni; tudjuk ugyanis, hogy a 48 előtti magyar nyelvészek, élőkön a »Magyar nyelv rendszeré«-vel, a rokon nyelvek tanuságtételeit egészen mellőzték, s épen ezen pont az, hol a tanuságtételek nélkül eligazodni pusztán a magyar nyelvvel teljes lehetetlenség; az ugyane nyomokon lépdelő 48 utáni újabb irodalom pedig a helyesb irányu tanulmányokon nyugvó, nem egy erélyes felszólalás ellenére, már-már hajlandó volt azt egészen új korcs kinövésnek tartani, mely semmi egyéb mint a latin szenvedő alak szolgálai utánzása, míg az újabb altaji összehasonlító nyelvészet úgy itt belül, mint a hazánkon kívüli tudós világban végérvényesen meg nem állapította azon való tény, hogy a külszenvedő egyike nyelvünk legkétségtelenebb őseredeti alakjainak, s anyagát tekintve is szószármaztatásilag ugyanegy a finn-ugor népek megfelelő szenvedő igealakjával, a mit még a rokon nyelveket nem értő is azonnal megítélhet a pusztá hangzathból is; az igazat tehát e részben is határozottan Révaynak kell adnunk.

Más kérdés az, mily nagy, s mennyire terjed a külszenvedő *tatík tetik* alak szerepköre? A mennyire én a dolgot megfigyeltem, a magyar nép külszenvedőt és általában semmi szenvedőt nem kedvel; az ige határolt módjaiban (*verbum finitum*) az általánosságban való beszéllést lehetőleg kerüli, tény azonban mégis, hogy az irodalmi nyelv, mely azon eszközökkel, melyek a nép hétköznapi szellemi szükségei kifejezésére rendesen elegendők, be nem érheti s így a nyelvben előforduló minden alakot kénytelen használni, sok esetben e nélkül el sem lehet. A mit a »Nyelvőr« dolgozó társai e tekintetben elmondottak, mindaz helyes, egyedül a határtalan módra nézve vagyok kénytelen megjegyezni, hogy ennek a használata köre, a mint ezt »a szenvedő alakról« tartott értekezésemben is érvényesítettem volt, sehogy sem tévesztendő össze a határolt módok alakjaival, melyeket a mai nyelv gondosan kerül jó okoknál fogva.

Ezen okok között az, mely szintén felhozott, mintha a nyelv már csak kelletlen hangjok miatt is kerülné ezeket, más nyomosb okok mellett valóban keveset nyom. A nyelv-szellem öntudatlan, s a szépséget nem nagyon fontolgatja, kivéven ha a szó kimondása is az e nyelvet beszélőknek nehéz volna, mert ilyenkor vagy átalakítja hangtani törvényeivel egyezővé, vagy pedig egyszerűen elveti. Ugyanezt cselekszi a nyelv-szellem akkor is, midőn valamely szó vagy alak értelemzavaró kétértelműségekre nyit alkalmat, — a mint erről »Népies nyelvészkedés« című értekezésemben szótoltam volt; no már azok között, melyeket akkor előszámláltam, talán egy sincs olyan, melyben a kétértelműség oly nagy mértékben szerepelne, mint épen a külszenvedő *tatik tetik* alakban, melyben, mint fentebb látók, oly alakok, melyek a műveltető *tat tet* ige alakjaival egészen egyeznek a határolt igében (verbum finitum), nem kevesb mint 28 van 13 ellenében, melyekben eltérés létezik; hozzá járul ehhez még az is, hogy a *tat tet* képző a külszenvedőn és műveltető igén kívül képzője még egyszersmind az ily átható igéknek is, mint: mutat, buktat, szoktat; itt tehát az értelemzavarodás a különböző vonzat daczára is kikerülhetetlen volt, s a nyelv-szellem ilyenkor korlátozni szokta egyiknek vagy a másiknak a használatát. Hogyan segített tehát? úgy hogy: a *tat tet* képző cselekvő igéket érintetlenül hagyta; a műveltető *tat tet* szinte cselekvő ige használatát szintén meghagyta, de már ezt inkább csak a verbum finitumban, ellenben a külszenvedő *tatik tetik* igealakot a határolt módokban csaknem egészen használaton kívülé tette, hanem a határtalan mód némely alakjaiban (infinitivus) a lehető széles használatot biztosította neki, a műveltető *tat tet* ige használatát pedig itt korlátozta, annyira hogy értemény-zavar elkerülése miatt alig fordul elő, így mondjuk tehát igen jól és az utolsó pórnak is érthető magyarsággal: szeretni és szerettetni, megkivántató eszközök (ezt az egyet csak elnézve használja a nyelvszokás azon egyszerű oknál fogva, mert az értemény-zavar itt ismét előáll) üldözés és üldöztetés, nevelés és neveltetés, összekötés és összeköttetés. (Ezt Frank hibáztatja s mint más nyelvekben úgy a magyarban is elégli az egyszerű

cselekvő alakot, például ezeket hozván fel: *kert, udvar-beke-
rítése, ház-építése, fű-lekaszlása* sat. De téved, különbséget
kell itt tenni a személy és dolog közt, mely különböztetés,
mint alább is látni fogjuk, a magyarban nem csak itt, hanem
egyebütt is nyilatkozik, — dolgokról szólva a szenvedő
alakkal való különböztetésnek semmi szüksége sem forog fenn,
de igen ám akkor, midőn birtokviszonyban személy a birtokos,
p. o. *választásom megtörtént, választásom erre avagy arra
esett*. Ezt másképen mondani sem lehet, de vajon ha engemet
választottak meg, mondhatom-e akkor is hogy: *választásom
megtörtént?* s nem kell-e akkor így fejeznem ki magamat: *vá-
lasztatásom megtörtént?* — van-e oly paraszt-ember Magyar-
országon, a ki ezeket: *megrettetés, összeköttetés* sat. ne értené,
s midőn szüksége van rájuk, így ne mondaná? — Még
nagyobb mértékben így van ez a *ván vén* magyar gerundi-
ummal, melynek cselekvő és szenvedő alakjára a magyar
nyelv a szó teljes értelmében rá van szorulva, más *üldözvén*,
megint más *üldöztetvén* sat. egyes kivételek természetesen
vannak s ez nem is lehet másképen ott hol egyetlen képzőn,
három egészen különböző természetű igefajnak a szó teljes
értelmében osztozkodni kellett.

Összevonva az eddig mondottakat a magyar nyelv a
határolt módokban, a külszenvedőt a lehetőségig kerüli,
s csakis ott él vele, a hol épen ki nem kerülheti, mert
elvégre ily előfordulatok szintén képzelhetők, a mint hogy
vannak is, különösen a hivatalos irály s főleg a törvényke-
zésben. Ha már ez némileg különbözik a köznapi beszéd-
től, azon nincs mit felakadni; így van ez elkezdve a latintól
valamennyi európai nyelvben; — ez által még a népies
tisztá magyar nyelv veszélyeztetve nincs és pedig annyival
kevésbé, mert minden oda mutat, hogy a jogi pálya nap-
jainkban nem oly keresett már mint eddig volt, s nem fogja
mint 48 előtt a művelt osztály, jóval jelentékenyebb számát
tenni.

A hol a szenvedő igét kikerülni bajos volna, a magyar
nép előszeretettel használja az *odik odik* belszenvedőt, mely
Révay és Versegly s az utóbbival egyező Debreczeni Gram-
matika írói között oly sokáig s oly elkeseredett vita tárgyát

képezi vala. Én úgy látom a dolgot, hogy mind Révay, mind Verseggy túlhajtották a dolgot s szélsőségekbe csaptak át. Révay az *ódiik ödiik* belszenvedőt csupán csak magoktól történő cselekvényekre kívánta szoríttatni, Verseggy pedig és a Debreczeni Grammatika írói a *tatik, tetik* külszenvedő kizárásával egyedül ennek akartak helyt adni. (Az állapotjegyző- és lét igével képzett alakot még egyik sem ismeri.) Az igazság itt is a középben van.

Révay azon nézetben látszik lenni, mintha az *ódiik ödiik* belszenvedők a külszenvedő ige pótlóiul egyesek által öntudatosan gondoltattak volna ki. De téved, ezek a népnyelvben magokban fejlődtek ki bárkinek is hozzá járulta nélkül. Tény ugyan is hogy a XVII. sőt a XVI. századból is vannak már iratok, melyekben az *ódiik ödiik, tatódik tetődik*, belszenvedők egyszerűen a külszenvedő helyett vannak használva, s ez nagyon természetes: szenvedő ige nélkül irodalmi nyelv egészen nem lehet el; a *tatik tetik* külszenvedőt a magyar nép már csak azért sem szerethette, kivált a határolt módokban, mert alakjai a miveltető ige alakjaival nemcsak összesnek, hanem sokszor valóságos kétértelműségeket is szülnék, és így ösztönszerűleg fejlesztett ki a nyelvszellem olyasvalamit, a mi más nyelvekével összehasonlítva a magyar nyelv e tekintetben való gyér ugyan, de még is tetteleg létező szükségletét fedezni képes. Egyébiránt én azt gyanítom, hogy ez alakoknak a külszenvedő pótlóiul való alkalmazása ennél is régiebb, s nyelvemlékeinkben csak azért nem találkozunk velők, mert szerzőik dunamenti emberek voltak s ezeknél a *tatik tetik* külszenvedő inkább volt divatban mint az *ódiik ödiik*; a reformatio után azonban az irodalom nyelvévé a tiszavidéki s erdélyi magyar nyelv lett, mely meg a *tatik tetik* külszenvedőnek nem volt kedvellője, s így történt aztán hogy ez alakok a 17-ik században már majd minden erdélyi írónál megtalálhatók. Legrégibb előfordulata az, mely a Századok 1870. évi folyama VII. füzetében, egy 1592-ből lelt végrendeletben jön elő s szerzője Nyári Mihály, ki a mohácsi vészkor a szövegből láthatólag már 17 éves ifju volt. Az illető helye e végrendeletnek a következő: Tizenharmadszor: Nemes Hont vármegyében, úgy mint n. Bars vármegyében nevezet

szerint tompai portiók szalatnyai, varsányi, kistőrei, dalmadi, Szántón egy curia, Kéren, Marosfalván lévő portiók, mivel pénzen *vétetődtek*: menjenek egyenlőképen osztályra sat.

Előre is látom, hogy hallgatóim között lesznek, kik a gondolatától is vissza borzadnak annak, hogy ezen már egyszer véglegesen elejtett alak a szenvedő alak általánosb pótlójául postliminio újból elfogadtassék. De ezek ne feledjék 1-ör azt, hogy a magyar nép használja nem csak Erdélyben és a Tiszamentén, hanem ott a hol az ujdonsült *lesz-szes* német szenvedő még fel nem kapott, még a Dunántul is, így hallék egy magyar pinczért, kinek a megrendelő vendég két tojást visszaadott, azt határozottan vasmegyei dunántuli kiejtéssel s ezen szavakkal küldeni vissza a konyhába »a két tojás visszamegy, lágy tojás rendelődött«; — az óta figyelmessé lévék s csakugyaa több izben hallám dunántuliaktól a német, kivált személytelen szenvedőt (es wird ...) nagy következetesen így fordíttatni, — így olvasám itt a fővárosban is egy kerepesuti boltajtóra fel írva »itt igazi boreczet mérődik«, így legközelebb is volt alkalmam ugyanerről egy fűszerkereskedésben meggyőződni, hol a házi gazdaságnak egy, az előtt előttem egészen ismeretlen étvágy-ingerlő termékét pillantván meg (egy igen szép, nagy, páczolt lúd mellett) kérdezősködésemmre egyebek közt a felszolgáló, dunántúli kiejtésű boltos legénytől azon választ is nyerém, hogy »eczetel és olajjal evődik« (így fordította a német: es wird geessen-t). 2-or Hogy ha a magyar nyelvet a végpusztulástól meg akarjuk menteni, nincs előbb való teendőnk, mint irtó-háborus izenni a német *lesz-szes* szenvedőnek, melyet azok, a kik vele élnek, épen ott használnak, a hol a magyar nép az *ódik*, *üdik* alakot használja, ugyanis a nép édes keveset törődik a nyelvészeti szórszálhasogatásokkal, hanem a helyett követi a maga esze járását, s ehhez kétségkívül több joga van, sem mint azoknak, a kik azt hiszik, hogy joguk lehet az irodalmi nyelvre a nép előtt merőben ismeretlen új alakokat erőszakolni. Valóban az *ódik*, *üdik* szaporább használatának jobb védőkát adni is alig lehetne mint abban, hogy midőn kimondatott rá a *pereat*, nem lehetvén el a magyar beszéd nélküle, pótlékról kellett gondoskodni s így született inter duos liti-

gantes tertius a lesz segéd-igével képzett német szenvedő, mely az előtt nyelvünkben egészen ismeretlen volt. Sajátságos a nagy közönség azon önámitása, mely elhitette magával, hogy hát már most nem él szenvedő alakkal, mintha biz az összetett szenvedő alak nem volna csakugy szenvedő ige mint a régi egyszerű kül- és bel- szenvedő alakok, még különösb ennél az, hogy míg a kül- és belszenvedőre kimondatott, hogy az első kül-hatás által, a másik pedig csak belhatás s illetőleg magoktól történő cselekvényeket jegyezz, addig az összetett szenvedő alakra nézve ilyesmi kimondva nincs, és így ki fogja az idegen lassanként szorítani mind a kettőt, mivelhogy egyaránt alkalmaztathatik kül és bel-okoktól származó cselekvényekre; 3-szor. Az *ódik ödik* sokkal kényelmesb használatu mint akár a német *lesz*-szes akár a magyar *tatik tetik* külszenvedő alak, a vele lehető visszaéléstől sincs mit tartani, ugyanis tény, hogy épen azon vidékek magyarsága használja leginkább, melyeknek magyar nyelve legtisztább, legromlatlanabb, mivelhogy legkevésbé volt kitéve az idegen német ráhatásnak, tény az is hogy annyira megfelelő a magyar észjárásnak, hogy legalább nekem erős meggyőződésem, hogy nem tanul meg addig az idegen magyarul, míg észjárásán meg nem történik az az átalakulás, melynek segítségével képessé lesz ezt az alakot jól használni a nélkül, hogy szükségét érezné az összetett szenvedő alaknak, ellenben a született magyarnak azon arányban korcsosodik el magyaros észjárata, a melyben leszokott a népiesen magyar *ódik ödik* használatáról.

4-cr. Ennél valami eredetibb és az ősi éjszaki észjárásnak megfelelőbb alig van az egész magyar nyelvben, az árja nyelvekben hiába keresnők hasonlóját, mindnyájok között csak is a skandináv germán népeknél találunk egy egészen hasonlót t. i. az *as* végzetű belszenvedőt, melynek alkotórészei is ugyanazok mint az altáji nyelvek megfelelő belszenvedő ige alakjaié, s használata a nyelvekben valóban széles körű, s miután a többi germán nyelvekben egészen ismeretlen, semmi kétség benne, hogy a szomszéd altáji népektől jött át hozzájuk, észjárataknak történelmi emlékezetet haladó, hosszú századok alatt való átalakulása következtében. Ha valaki

ezeknek azt mondaná: küszöböljétek ki ezt az alakot, úgy sem eredeti! mit gondolnak tisztelt hallgatóim: okos beszédnek fognák-e ezek e tanácsot tartani, hát mi ítélhetünk-e másképen e kérdésben, a kiknek ez alak őseredeti sajátunk?

Mint fentebb is látók, Frank I. a külszenvedőt teljes épségében kívánta meghagyatni, s csupán csak az egyes szám 3-ik személyében óhajtott volna annyi szabadságot, hogy egyaránt lehessen mondani: *adaték, adatna, adassék, adasson*. sat. Ő csak a többi *ik*-es igéknél helyteleníti, hogy ezek igeragozása az egyes számban eltérő legyen a cselekvő ige határozatlan módja ragozásától. Erre nézve így szól: Az *ik*-es igék sem különbek mint ezek: *hiszen, teszen* sat. ha ezek saját formák nélkül el vannak, miért ne lehetnének amazok is; én igazat Frank I.-nak e pontban sem adhatok, — sajátképeni az az kizárólag alanyi ragozása a magyar nyelvnek csak itt az *ik*-es közép-, egymásra ható-, és a két kül- és belszenvedő, továbbá a közép igére nézve van, hogy ezek ragozása csak is úgy helyes, mint a hogy a Révay tana tanítja, az iránt nyelvm emlékeink nem engednek helyt semmi kétségnek. Maga a némely vidékeken hibás használat, midőn így beszélnek: *kérjék* nekem is, *adjék* egy kis kenyeret sat. korántsem mellette, hanem ellene szól a Frank I. felfogásának, mert ezek semmi egyebet nem bizonyítanak, mint azt, hogy a nép saját tudata szerint is van, létezik az *ik*-es igék külön ragozása, mely aztán a török világban beállott nyomoruságos idők alatt eltisztátalanodott, különösen az egyes számú 3-dik személyekben, mert még ott is a hol e tekintetben legtöbb visszaélés követtetik el (a Tisza-vidék debreczeni nyelvjárása) az 1-ső és 2-ik személy ellen soha sem vétének, — én legalább tudom, hogy gyerek koromban magam is így beszéltem »*adjik* egy kis kenyeret, *vágjik* nekem is,« — de az *eszék, iszók*—ot soha sem nem hallottam, sem nem használtam, hanem igen is hallottam eleget ezt, midőn tékozlókról volt szó »felment mindene eszem-iszomra, heje-hujára« sat.

A második, ki e Révay-Verseghy féle vitát szellőztette, tudtomra csekélységem volt »A szenvedő alak«-ról tartott értekezésemben, melyben egyszersmind megtámadtam a segéd-

lét-igével képzett német *lesz-szes* szenvedő alakot. Erre még alább visszatérek.

A harmadik, ki a kérdést újból fölmelegítette, bold. Riedl Szende lev. tag volt.

Riedl álláspontja a Versegly és Frankéval egészen azonegy lévén, érvelése is jobbára ugyanaz, van azonban a felhozott okerők között két oly mozzanat, melyekre bővebben is kiterjeszkedni szükségesnek tartom. Ezek egyike a dissimilatio törvényének a magyar nyelvben való létezése; ez becses fölfedezés, és nem szükölködik fontosság nélkül is. Ez nekem már régebben szintén feltűnt; a szenvedő alakról tartott értekezésemben erre az *ás és*-sel képzett igenevekről szoltomban rá is mutattam, — előadván, hogy az ily alakokban, mint: *jártában, keltében* a mult részesülő az *ás és*-sel képzett hason alakokkal (p. o. elkeseredésében = elkeseredtében) párhuzamot tart, de mindenütt nem használható, mert már az *ít* képzőü igéknél mint: *lódít, taszít* egészen használaton kívüli, a mihez most, miután a gyermek nevén van nevezve, hozzá tehetem még, hogy az *at et* képzőkkel sem lehet ugyan ezen okból akármely igefajból tetszés szerint igenevet képezni; áll ez különösen az *ít*-tel képzett cselekvő, az *at, et*-tel képzett miveltető, ugyancsak *at et*-tel képzett egyszerű cselekvő (p. ok. *mutat, liktet, oktat*), végre mind a bel-, mind külszenvedő *tat tet* és *ódik ödik*, továbbá a *hat, het* tehető, és *gat get* gyakorító, egyszóval mindazon igefajokról, melyeknek végén már egy véghang *t* vagy *d* lévén a dissimilatio elvénél fogva a következő szótagban egy másik *t* alkalmazása lehetetlenné válik, kivévén az egytagú igeökökerekét, p. o. *adat, mondat*, azért a nyelvszellem ilyenkor mindig az *ás és* képzőt használja kizárólag p. o. *lódítat* helyett: *lódítás, mutatat* h. *mutatás, liktetet* h. *liktetés, neveltetet* h. *neveltetés húzódat* h. *húzódás, aggatat* h. *aggatás, tehetet* h. *tehetés* sat. Az *at et* képző tehát csakis az ilyenekre nézve kihalt képző; a régi nyelv a nyelvemlékek kétségbe vonhatlan tanuságtétele szerint szeltire élt vele, de a mai nyelv a most elszámoltam igefajoknál nem használja többé, a honnan meggyőződhetünk, hogy csakugyan vannak nyelvünkben oly képzők, melyeket a dissimilatio elvéből kifolyólag másképen használ a mai nyelvszokás, mintsem a régi, s me-

lyekhez ennél fogva többé vissza sem térhetünk. Minden más többi igefajoknál széltire divik az *at et* képző, úgy az irodalom, mint a nép használatában.

E törvény tehát tetteleg létezik, és pedig mind itt, mind az igerendszerben, azért ezt, mint olyasmit, a mire nézve egészen egyező az országos használat, bátran elfogadhatjuk, és pedig úgy, hogy az egyes számú második személyben az *sz* és *l* képzőt egymértékűeknek tekintve, a hol e mássallhangzók egyike már az előző szótagban benn van, mindig a másik használtassék, — meghagyatván költők és szónokoknak a régi használattal való élés teljes szabadsága.

A szerző ur az *ik*-es igékről szoltában semmi olyast nem hoz fel, a mit már ő előtte Verseggy és Frank I. el nem mondottak volna, azért ezekre nézve feleslegesnek tartom e helyütt bővebben is kiterjeszkedni. Van azonban érvelései között egy, melyet már előtte a »Magyar nyelv rendszere« is érvényesített volt, s melyre legtöbb súlyt látszik ő is fektetni, és ez képezi értekezésének második nem kevesebb fontos mozzanatát, ezt tehát hallgatással már csak azért sem lehet mellőzni, mert az e részbeli általános felfogás, mely a »Magyar nyelv rendszer-«ébe van letéve, bármily közel jár is az igazsághoz, egészen azt még sem találja el.

Az értekező ur azon tan ellenében, mintha az *ik*-es igéknek egyes 3-ik személyében csak is *k*-val végződő alak volna alkalmazható, felhozta a kétségbe-vonhatatlan tény, hogy a nép országszerte így beszél p. o. egy gazda-ember télen az erdőre menő fiához így szólana: »aztán vigyázz: meg ne egyen a farkas« nem pedig »egyék« sat. s ebből azon következtetést vonta, hogy ha az országos szokás még a 3-ik személyben is teljes érvényt tulajdonít az ige határozatlan ragozásának, mely mint láthatjuk, egészen olyan tehát itt is, a milyen minden más nem *ik*-eseknél, nincs oka és értelme miért továbbra is ragaszkodni egy ily ingadozó s biztos szabályokra nem vonható elmélethez.

Megvallom, hogy első hallomásra ez nekem is szeget ütött a fejembe, s az értekező urral erre nézve eleinte magam is egy nézetet kezdtem vallani, s daczára annak, hogy a Révay elveihez s tanaihoz jó okoknál fogva állandóan ragasz-

kodom, hajlandó valék neki e ponton engedményt tenni, s előtte ily szellemben nyilatkoztam is; — e közben elkezdtem a dolognak magam is utána kutatni, s illetőleg előbbi vizsgálatom elejtett fonalát újból fölvenni. Nem lehetett tehát elhanyagolnom ily körülmények között az e t. Akadémia kiadta »Magyar nyelv rendszerét« és figyelmesen átvizsgálnom, s jól meglátolgatnom, mit tart e mű az *ik*-es igékről, s ime ott a középigét tárgyzó 66-ik §. 1. jegyzetében ezt találjuk: »Vannak a középigék közt olyanok is, melyek néha áthatólag cselekvő értelmet vesznek fel s ezek az átható igék ragozási szabályait követik a határozott alakban p. o. *alszik*: elaludta szerencsáját; *eszik*: megette már kenyere javát; *iszik*: úgy iszja a bort mint a vizet. sat. (Ez igaz s ellenvetés alá nem eshetik.) De tovább aztán így folytatja: »Ritkábban történik, hogy a középige *ik* képzőjét elvesztvén a határozatlan alak szerint ragoztatik p. o. *eszik*: ne menj ki, megesz a farkas; egyen meg a vadkan; ilyenkor mindig az *engem, minket, téged, titeket* tárgyeset lappang a mondatban.«

Egyéb rejlik itt, még pedig olyasmi, a mit a 48 előtti nyelvészek meg sem láthattak, s én magam is csak az óta látom úgy a mint látom, mióta hála a Reguly áldozatra kész és hazafias buvárkodásának, s hagyatéka nagy tudományu s mély itéletü feldolgozójának, Hunfalvy Pál rendes tag urnak, a ki legujabban Máté és Márk evangéliumai délvogul fordítását is nagy jelességü s e nyelvet úgyszólván az átlátszóságig előtűntető nyelvtani jegyzeteivel együtt kiadta, — a magyarnak legközelebbi rokonnyelve, — a mi után Révay életében hiába sóhajtozott, nekünk szerencsésb körülmények között élő utódoknak ma már hozzá férhetővé van téve.

Mielőtt a dolog érdemébe bemennék, szükségesnek látom ismertetni egy két szóval a magam álláspontját is melyet a kérdés érdemére nézve a »szenvető alakról« tartott értekezésemben elfoglaltam volt. Nincs erről most egyebet mit mondanom, mint annyit, hogy a Révay nézeteit mint minden egyébben; úgy az ige-alakok megkülönböztetésében is hűségesen és teljes öntudatos meggyőződéssel elfogadtam s követtem, a Debreczeni Grammatika azon tanát pedig,

miszerint: cselekvő ige az, melynek 1-ső személyét háromféleképen lehet kimondani, s ehhez képest: segítékes, csonka, és ragasztékos alakot különböztetett meg, egyszerűen elvettem *) meg sem álmodván még akkor, hogy a Debreczeni Grammatika e tanának a szerzői által szolgáltatni elmulasztott indokolását ugyanezen értekezésemben én magam szolgáltatottam, midőn rámutattam s kifejtettem a magyar nyelv nemtőjének (genius) ama minden más nyelvekétől eltérő szép sajátosságát, miszerint különösen igerendszerében a személyt a dologtól igen élesen megkülönbözteti az által, hogy midőn a tárgyi ragozásban a tárgyat nem dolog, hanem személy képezi, az első alanyi személyben erre külön alakot használ, (látlak téged v. titeket) a második alanyi személyben pedig nem a tárgyi ragozás rendes alakját (látod) hanem a régebben határozatlannak, újabban pedig alanyinak nevezett alakot (látsz t. i. engem vagy minket) szintúgy a 3-ik személyben is ugyanezt használja (lát engem vagy téged, minket, titeket); nevezetes, hogy azon egynéhány *ik*-es igékben, melyek cselekvő és közép igék egy lényegben, az egyes számú 3-ik sze-

---

*) Segitékes : szeretek, szeretsz, szeret.

Csonka : szeretlek, szeretel (nincs).

Ragasztékos : szeretem, szereted, szereti.

Hogy a Debreczeni Grammatika írói az igeragozási rendszer általok felvett 3 alakja közül a 2-ikat helyesen nevezték el *csonkának*, az a mordvin nyelvnek a magyarral való egybevetéséből világossá válik. A mordvin e részben a magyarhoz a vogulnál sokkal közelebb áll, s a személytárgyi ragozás még csaknem teljesen fenn van benne, míg a vogulban ennek már nyoma sincs. A magyarban szintén csak egyetlen alakja él még a fű-l-ak (téged és titeket) ennek a mordvinban két külön alak fa-t-a és fa ta-dáz felel meg, — a többi alakok a magyarban emlékezetet haladó időkben kivesztek, — de egykor élniök kellett a magyarban is. — (Igy állván a dolog, valóban érdekes volna tudni, hogy a »Debreczeni Grammatika« írói közül ki volt az a bámulatosan éles eszű ember, a ki ezt az összehasonlító nyelvészet felvilágosításai nélkül is oly tisztán és biztosan megtudta látni. Úgy lehet egykor ezt is meg fogjuk tudni, mikor minden látszat szerint önkénytelenül is óhajtani fogják azok a kik megérik, vajha az egész művet ez az egyetlen ember írta volna meg, s ne lett volna kénytelen nézeteit a társaiénak alárendelni.) Én azonban ez alakot a mai felfogásnak hódolva nevezém el *személytárgyi ragozásnak*.

mélyben az *ik* és ennek megfelelő többi *k*-val végződő alakokat nem használja, s ime ez az oka annak, a mit erre vonatkozólag a »Magyar nyelv rendszere« imént idéztem helye tartalmaz, s Riedl Szende is felhozott állításai támogatásául; ugyanis a felhozott példában (megesz a farkas) az *eszik* igének személytárgyi ragozása így esik ki :

meg-eszlek (téged, titeket)

meg-eszel (engem, minket)

meg-esz és nem : eszik (engem, téged, minket, titeket)

és a parancsoló módban :

meg-egyelek

meg-egyél

meg-egyen és nem egyék.

Nem kivétel, nem eltérés tehát ez, hanem a miről mindjárt lesz szó, a személyi tárgy-ragozás szigorú kívánalma, a minek nyelvészeinket eddig is arra kellett volna figyelmeztetni, hogy az eddigi két idom-táblázat, melybe ez nem fér el, — teljességgel nem elegendő.

Mi következik mindezekből? az hogy a magyar igerendszer helyes és szabatos előadására sem a Verseghy, Révay-féle határozott és határozatlan alak, sem az újabb alanyi és tárgyi ragozásnak nevezett megkülönböztetés teljességgel nem elegendő, hanem egy 3-ik alakot is szükséges felvenni, ha azt akarjuk, hogy nyelvtanainkban az igerendszer kellő szabatossággal adassék elő.

Ugyanis hogyan lehet azt egy magyarul tanulni kívánó idegentől kívánni, hogy az önmagától rájöjjön arra, hogy midőn a tárgyat nem dolog, hanem személy képezi, tehát nem a tárgyi ragozást, hanem az ugynevezett alanyit kell használnia: olyasmire a mi még a Debreczeni Grammatika íróin kívül, még született magyarok közt is senkinek fel nem tűnt, — senki meg nem látott eddig, mikor pedig ezek nyelvtanukba fölvettek, részint azért mert kellően indokolva nem volt, részint mert egy nem létező idommal (szeretel) megtoldva mutattatott be a közönségnek, mint képtelenség elejtetett. Azok számára, kik ebbeli nézetem ellenében az eddigi két alakot elégségesnek találnák, nem látom feleslegesnek megjegyezni, hogy a személytárgyi 3-ik alaknak igerendszerünkbe

való felvételét feleslegesnek találui annyi volna, mintha valakinek eszébe jutna a külszenvedőt nyelvtanainkból egyszerűen kiküszöbölni s helyette a műveltetöt vévén fel észrevételképen oda tenni, hogy egészen így ragoztatik a külszenvedő is, kivéven azt a 13 különbözetet, melyeket Révay a 28 egyezés ellenében kimutatott. Ki nem látja át, hogy ez teljes zürzavarra vezetne, már pedig bizonyára itt sincs ez másképen. *)

Mily fontos ez ajánlat, azonnal ki fog tűnni egy igen nevezetes, lett dologból (tény-factum).

Évek óta nem adott nekem valami nagyobb s magasztosabb élvezetet, mint a miről immár előbb is emlékezőm, a Máté evangyelioma vogul fordításának Hunfalvy Pál ur által lett magyarázata.

Hunfalvy Pál az e fordítást megelőző fejtegetésében a tárgyi ragozásról szólva (59) így szól: A tárgyi ragozás, mely a tárgyat *személy és szám szerint* különbözöen fejezi ki, nagyon sok alaku lehet. A magyar nyelv, mint tudjuk, csak a második és harmadik személyü tárgyat fejezi ki, még pedig számbeli különbség nélkül. Mert *látlak* mind az egyes számra (tégedet) mind a többesre (titeket) vonatkozik; *látom* is mind az egyest (azt) mind a többest (azokat) tárgyazza.

(Ez mind igaz, csakhogy valami a pennában maradt, az, hogy: »külön saját alakokkal«, mert kifejezi ám mind a három személy és mind két számbeli tárgyat, csakhogy nem

---

*) Hogy ez az aggodalom nem ok nélkül való, arra nézve egy reám nézve igen emlékezetes történetke alkalmas lehet némi világot vetni. Az 50-es években Nagy-Váradon laktomban így szólott volt hozzám egy magyarul meglehetősen jól megtanult német hivatalnok: »midőn ő felsége legutóbb itt járt, egyik diadaliven e felírás volt olvasható »Isten hozott«, a másikon pedig ez: »Isten hozta,« mindkettő egyes számn 3-ik személy, mi tehát a kettő közt a különbség? én meg magyaráztam neki, hogy az »Isten hozott«-nak akkor van helye, midőn az alanyi 3-ik személylyel (Isten) 2-ik személyü tárgy (téged) áll; »Isten hozta« pedig akkor, midőn az alanyi 3-ik személylyel 3-ik személyü tárgy (ötet, vagy azt) áll. — de biz ezzel a magyarázattal az illető megelégedve nem volt, a mint hogy nem is lehetett, mert ennek teljes és összefüggő magyarázatát csak is az alább következő 3 alak-mintázattal adhatni.

külön raggal, hanem pótlékképen az alanyi ragozással, külön raggal csak is a 2-ik személyű tárgyra vitetendő 1-ső alanyi személyt (látlak).

Tovább így folytatja: »A magyar nyelv továbbá a 3. alanyi személyt csak a 3-dik személyű tárgygyal kötheti össze (látom, látod, látja sat.) a 2-ik személyű tárgygyal csupán az egyes számbeli alanyi személy jár (látlak téged) de ő *lát* téged, mi *látunk* tégedet, ők *látnak* tégedet tárgyrag nélkül valók.«

A honnan azt látjuk, hogy a vogul tárgyragozás tehát a magyar tárgyragozástól némiebben különbözik, és pedig különbözik abban hogy a 2-ik és 3-ik személyre egyaránt kiterjedvén, nem jön abba a szorult helyzetbe, a melybe a magyar igeragozás, hogy midőn 1-ső személyű alanynak 2-ik személyű tárgyra (eszlek); 2-ik személyű alanynak 1-ső és 2-ik személyű tárgyra vitetését kell mindkét számban kifejeznie, ezek közül csak is az 1-ső személyű alanynak 2-ik személyű tárgyra vitetését (eszlek téged, titeket) rendelkezvén egy külön önálló raggal, a többieket pótlékképen az ige határozatlan vagyis ma alanyinak nevezett ragozási alakjaival kell kitennie.

Ezután felállítván Hunfalvy Pál a vogul nyelv mind alanyi mind tárgy-ragozási mintázatát, mind az I. egyes számbeli, mind a II. többes számbeli (ez a magyarban nincs) tárgyalapul a 3-ik személyt veszi fel, s az egész idom mintázatot így magyarázza: *vari-l-em*, *vari-l-en*, *vari-tä*, *vari-l-ov*, *vari-l-an*, *var-anel* és *varianel* és *varganel*, teszem -ed-, i, sat. azt; és *varg-an-em*, *varg-an-en*, *varg-an*, *varg-en-ov*, *varg-an* *varg-an-el*, teszem, ed, i teszszük sat. azokat. De nem mulasztja el mind az I. egyes, mind a többes számbeli tárgy után oda tenni, hogy az 1-ső és 2-ik személyben (mindig a tárgyat értve) ugyanazon alakok állanak a melyek a 3-ik személyű tárgygyal.

Fogjuk már most össze a tényeket és vonjuk ki belőlök az önként folyó következtetést: ha Hunfalvy a művét nem magyaroknak, s nem magyarul, hanem németül vagy latinul idegenek számára írja vala, kérdem: lett volna-e szűsége a legvégül említettem különböztető magyarázatra, hiszen oly

ember, a kinek a nyelvében csakis egyféle általános igeragozás vagy hajtogató van, másképen gondolni sem tudná a dolgot, mint úgy : hogy mihelyt egyszer tárgy valami, ez azután tökéletesen egyre megy, személy-e az, vagy dolog? Miért találta tehát mégis szükségesnek e különböztetést? azért, mert művét magyaroknak magyarul írta, a magyar nyelvben pedig tényleg megvan e különbség. — Hogyan értsük ezt? Úgy, hogy nyelvünk logikáját tartva szemem előtt, sajátképeni személynek csak a két elsőt tekintem, melyeket a régibb nyelvészet szeretett nemesb személyeknek (persona nobilioroknak) nevezni, a harmadikat pedig csak improprie, nem sajátlag veszem annak azért, mert egyaránt fejez ki személyt is dolgot is (őt és azt). Más részről tény, hogy mint látók, nyelvünk az így értett személytárgy kifejezésére egészen más eszközzel él, mint a tisztán dologi tárgy kifejezésére. Legkitünőbb ezek közt az alanyi 1-ső személynek 2-dik személyü tárgyra vitetését kifejező önálló alak (látlak téged, titeket), mely ezenkívül a vogul nyelv tanúsága, de Hunfalvy Pál ur saját nézete és vallomása szerint is a benne foglaltató tárgy képét viselő / elemnél fogva tisztán tárgyi rag és így az alanyi alakok közt semmi helye. Továbbá van még egy körülmény, mely a figyelmes megfontolást nem kevésbbé igényli, s ez azon körülmény, hogy az ik-es igék azon néhány nagyon használatos egyede, melyek cselekvő és közép igék egy lényegben, s melyekről mint fentebb látók, a »Magyar nyelv rendszere« azt mondja hogy : »Ritkábban történik, hogy a középigé *ik* képzőjét elvesztrén, a határozatlan alak szerint ragoztatik, péld. *megesz a farkas*« s melyekre Riedl Szende is hivatkozott volt, csak is így hozhatók be helyesen a ragozási rendszerbe, ugyanis midőn azt mondjuk : *megesz a farkas*, nyilván való, hogy itt személytárgyi ragozással lévén dolgunk, a nyelvszokás más alakot itt sem használhat, mint minden más igénél. Igen, de azt vethetik ellen, hogy mivé lesz tehát a Révay abbéli állítása, hogy az ik-es igék közül az ilyenekre sincs eltérés s az *m*, *l*, *k* jegyek alkalmazása alól ezek sem képeznek kivételt. Erre azt felelem, hogy nem képeznek kivételt a tisztán alanyi ragozásu igénél, midőn t. i. a mondatban tárgy teljességgel nincs, p. o. mit csinál a szolgáló? felelet : eszik, vagy pedig

határozatlan tárgy van csak, p. o. mit eszik? — nem innáni belőle, ha nem tudom mi történnék is velem. Eltérés tehát s ez is csak látszólagos, csak is a személytárgyi ragozásban van, de a mint kifejtém, ez sem az, mert a személytárgyi ragozásból szükségképen következik. Van pedig eltérés két pontban u. m. 1-ső sz. eszlek, és 3-ik sz. esz (nem pedig eszik).

Mindezeket tekintetbe véve, más részről bizonyosnak tartva, hogy nyelvünket csak úgy tarthatjuk fenn a maga épségében, ha annak törvényei lehető tisztán s mihamarább felismertetnek, s nyelvtanaink is, melyeknek, ha egy ily magasztos cél elérésének méltó segédeszközei akarnak lenni, szükségképen úgy kell szerkesztve lenniök, hogy abban a nyelv minden tünetei, mint egy tükörben tisztán láthatók legyenek, s egyszersmind mindennek az oka feltaláltassék benne: igazat adok tehát a Debreczeni Grammatika íróinak e részben, s kimondom, hogy a dolgot jól fogták fel, a nélkül, hogy az egyes számbeli 2-ik személy *l*-es alakját (látol), melynek használata, kivéven a felvidéki magyarul tudó tótokat, kiknek ez egyik megszokott hibájok, — tisztán magyar vidékeken nem *ik*-es igékben egészen szokatlan, sőt ismeretlen, elfogadhatónak találnam. Erre nincs is szükség; elég ha az erre (a személytárgyi ragozásra) létező egyetlen külön alakot (látlak) az országos használatnak megfelelően a személytárgyi ragozást pótló alanyi ragokkal, a többi személyben is kiegészítjük. Egyébkint osztozom a nézetökben, miszerint az átható igék ragozási rendszerét az eddigi két alak (alanyi és tárgyi ragozás) akár *ik*-es, akár *ik*-telen legyen az átható ige — ki nem merítvén: még egy harmadiknak is, ugymint az eddigiekből láthatólag valósággal létezőnek, a ragozási mintázatokba *személytárgyi ragozás* cím alatt felvétele mulhatlanul szükséges. Lenne tehát e szerint:

I.	II.	III.
alanyi vagyis sima.	személy-tárgyi	dologtárgyi ragozás.

J e l e n t ő m ó d b a n.

1) *ik*-telen igékre.

látok (senkit vagy vala- kit, semmit vagy valamit)	lát-l-ak (téged, vagy titeket)	látom (öt vagy azt, öket vagy azokat)
látsz	látsz (engem, minket)	látod

lát (senkit v. valakit. semmit v. valamit)	lát (engem, téged ; min- ket, titeket)	látja (öt vagy azt, öket vagy azokat)
látunk »	látunk (téged, titeket)	látjuk »
láttok »	láttok (engem, minket)	láttátok »
látnak »	látnak (engem, téged, minket, titeket)	látják »

2) *ik*-es igékre.

eszem (semmit vagy valamit)	<i>esz-l-ek</i> (téged, titeket)	eszem (öt vagy azt)
eszel »	eszel (engem, minket)	eszel »
eszik »	<i>esz</i> (engem, téged, min- ket, titeket)	eszi »
eszünk »	eszünk (téged, titeket)	eszszük »
esztek »	esztek (engem, minket)	eszítek »
esznek »	esznek (engem, téged, minket, titeket)	eszik »

Foglaló és parancsoló mód.

1) *ik*-telen igékre.

Lássak (mint fent)	lássá-l-ak (mint fent)	lássam
láss	láss	lássad
lásson	lásson	lássá
lássunk	lássunk	lássuk
lássatok	lássatok	lássátok
lássanak	lássanak	lássák.

2) *ik*-es igékre.

egyem (mint fent)	<i>egyel-ek</i> (mint fent)	egyem
egyél	egyél	egyed
egyék	<i>egyen</i>	egye
együnk	együnk	együnk
egyetek	egyetek	egyétek
egyenek	egyenek	egyék.

Mint e táblázatból látni, a személytárgyi ragozás az alanyitól *ik*-telen igéknél ugyan csakis egy ponton (látlak) de már az *ik*-es igéknél két ponton *eszlek* és *esz*, nem pedig *eszik*) tér el. De elvégre ez is eltérés, és így miután ki van mutatva, meg nem látni, nem lehet.

Az *ik*-telen igéknek van azonkívül egy különösségük melyről mind nyelvtanainkban, mind a »Magyar nyelv rendszeré«-ben mély hallgatás van.

Az az egy néhány *ik*-es ige, melyek egy lényegben áthatók is, azaz tárgygyal állók, és egyszersmind a nélkül el-
lévők is, mind olyanok, melyek valamely emberi vagy állati

testi működés kifejezésére szolgálnak. Midőn nyelvünk az e testi működésekre való ösztönszerű hajlandóságot, vágyakozást akarja kifejezni, az igegyökeréhez még a tehető igét (hat het) adja hozzá, s úgy fejezi ki e vágyásokat, p. o. ehethném, ihatnám sat. Az ily testi működések kifejezésére szolgáló igék mind *ik*-esek, és míg a nyelvnek csak is ilyenekkel van dolga, addig egészen szabályszerű a ragozás; — van azonban sokszor ugyanis, hogy az ily működések kifejezésére valamely más nem *ik*-es igét kell fordítani, ilyenkor tehát nyelvünk ezek kedvéért sem tesz kivételt, hanem ez esetben úgy ragozza őket, mint az *ik*-es igéket szokta ilyenkor ragozni p. o. *sirhatnám* nem pedig *sirhatnék* (én), *járvhatnám* nem pedig *járvhatnék* (én) *mehtnék*-je van, nem pedig: *mehtnéje* van (neki). Mind oly dolgok, melyek reánk nézve az *ik*-es igéket úgy szólván »ne nyulj hozzám«, virággá teszik.

Én mint fentebb látók, a jelentő és foglaló-parancsoló mód jelen ideje egyes második személyére nézve a Riedl kimutatta dissimulatio törvénye előtt meghajolva, elfogadtam ugyan ő azon indítványát, hogy azon igékben, melyeknek szó gyökerében *s* vagy *sz* vagy *z* van, e törvénynél fogva a néphasználattal egyezőleg ne a régies *sz*, hanem a vele egyenjogúnak veendő *l* képző alkalmaztassék és viszont, mert ezt a magyar nép ma már országszerte így használja; de már a mi az *ik*-es igék egyes *sz*. 1-ső és 3-ik személyét illeti, erre nézve nézetét nem fogadhatom el, mert ez az országos használaton teljességgel nem alapszik, ugyanis az *ik*-es igék 1-ső személye ellen elvétel még ott sem igen tapasztalható a hol az *ik*-es igék ellen különben leggyakoribb az elvétel u. m. a Tiszavidék debreczeni tájejtésében, hol igen is mondják; adjik, vágjik sat. bujjon el, haragudna, de már ezeket *nem eszek*, *nem iszol* sat. legalább én soha nem hallottam; de igen is ezt például pazarlókról szólva: felment mindenök eszem-iszomra, hejehujára, időnap elnyövik a ruhád, egész nap piszkolódik, — hol a széken, hol az asztalon hányódik vetődik sat. Van egy más bökkenő is, azt minden született magyar tudja, hogy az *ik* képző, mely leginkább a 3-ik személyekben érezteti az erejét azon igetőnek, melyhez függed, az erejét igen nagy mértékben módosítja, így más: *hall*, más *hallik*; más *tör*,

más *törík*; más *old*, más *oldik*; *ok* magában, még csak nem is ige, *okik* pedig már az; egy régi magyar szakácskönyvben még ilyen helyet is találtam: Tört som liktárium. A jól meglágyult somot szitán verd által és mézzel elegyítsd meg, a minémü édesen akarod, s jó erősen főzd mindaddig, míg ha próbálsz *felállik*. Ma ezt így mondanók: míg oly sűrű tömeget nem képez, hogy a kanál megáll benne. (Szakács mesterségnek könyvecskéje. sat. Nagyszombat 1763. 12. 181-ik l.) A honnan nyilván való, hogy ez az *ik* a magyar nyelvnek lényegéhez tartozik, melyről tehát lemondani csak úgy nem lehet sem nem szabad, mint például a határtalan mód, *ni* képzőjéről, — ugyanis a maga helyén az ereje sem kisebb ezénél.

Általában én az *ik*-es igék fennálló rendszerének bármely további bolygatását nyelvművelésünkre nézve kész veszedelemnek, magát a Riedl féle indítványt kivihetetlennek tartom, ugyanis a dolog ott áll, hogy az *ik*-es igék aránytalanul nagyobb száma, közép vagy szenvedő ige, az az olyan, melynek tárgya a melyre kihasson nincs, s alanyi igeragozás csak is ez; — van azonban, mint imént látók egynéhány *ik*-es ige, melyek egy lényegben cselekvők is, azaz tárggyal állók és a nélkül ollevők, s ime ezek csinálják a látszólagos zavart, ugyanis, miután *ik*-es igék, a nyelvszokás nem tesz miattok kivételt, hanem ragozza őket is úgy mint a nagyobbbrészt, épen úgy mint a latin nyelv az álszenvedőket (deponenseket) szenvedő ige végzettel hajtogatja, ezért az értelmők még is cselekvő. — Ilyen mindössze is egynéhány van, *) s inkább ezek képezzenek kivételt mint megfordítva valamennyi *ik*-es igék, csupán azért mert kiható értelmők nincs, ragoztassanak tehát úgy mint a cselekvő ige alanyi alakja, más ez, ezek tisztán alanyi ragozásuak, s az *m l k* ezt képviseli; az *ik*-es igék *m l k* jegyü ragozását pedig megszüntetni annyi volna, mint magát a nyelv rendszerét forgatni fel.

---

*) Van ezenkívül két külszenvedő alaku de belszenvedő értelmű vagyis középige u. m. a *születik* és *méltóztatik*, melyekről nem felesleges megjegyezni, hogy mint tisztán közép-igék az átható igék tárgyi ragozásával (méltóztassa, szülessen) nem járhatnak, a minthogy ily használat eddigelő merőben ismeretlen volt.

VIII. Szám. A sémi magánhangzókról és megjelölésök módjairól. Gr. Kuun Géza lev. tagtól. 1872. 59 l.	Ára 38 kr.
IX. Szám. Magyar szófejtetések. Szilády Áron l. tagtól. 1872. 16 l.	10 kr.
X. Szám. A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. Szénássy Sándor l. tagtól. 1872. 114 l.	70 kr.
XI. Szám. A Defterekről. Szilády Áron lev. tagtól. 1872. 23 l.	20 kr.
XII. Szám. Emlékeszéd Árvay Gergely felett. Szvorényi József lev. tagtól. 1872. 13 l.	10 kr.

Harmadik kötet. 1872—1873.

I. Szám. Commentator commentatus. Tarlózatok Horatius satiráinak magyarázóit után. Brassai Sámuel r. tagtól. 1872. 109 l.	70 kr.
II. Szám. Apáczai Cséri János Barczai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében Szabó Károly r. tagtól. 1872. 18 l.	12 kr.
III. Szám. Emlékeszéd Bitnitz Lajos felett. Szabó Imret. tagtól. 1872. 18 l.	12 kr.
IV. Szám. Az első magyar társadalmi regény. Székfoglaló. Vadnai Károly l. tagtól. 1873. 64 l.	40 kr.
V. Szám. Emlékeszéd Engel József felett. Finály Henrik l. tagtól. 1873. 16 l.	12 kr.
VI. Szám. A finn költészetéről, tekintettel a magyar ősköltészetre. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1873. 135 l.	80 kr.
VII. Szám. Emlékeszéd Schleicher Ágost. külső l. tag felett. Riedl Szende l. tagtól. 1873. 16 l.	10 kr.
VIII. Szám. A nemzetiségi kérdés az araboknál. Dr. Goldziher Ignácztól 1873. 64 l.	50 kr.
IX. Szám. Emlékeszéd Grimm Jakab felett. Riedl Szende l. tagtól 1873. 12. l.	10 kr.
X. Szám. Adalékok Krim történetéhez. Gr. Kuun Géza l. tagtól. 1873. 52 l.	30 kr.
XI. Szám. Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. Riedl Szende l. tagtól 51 l.	35 kr.

Negyedik kötet. 1873—1875.

I. Szám. Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvére, különös tekintettel a magyarra. Brassai Sámuel r. tagtól 1874. 151 l.	95 kr.
II. Szám. Bálinth Gábor jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet öt khálymik dana hangjegye. 1874. 32 l.	30 kr.
III. Szám. A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudományoknak mívelése hazánkban. Székfoglaló Bartal Antal l. tagtól 1874. 182. l.	80 kr.
IV. Szám. A határozott és határozatlan mondatról. Barna Ferdinánd l. tagtól 1874. 31 l.	25 kr.
V. Szám. Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. Dr. Goldziher Ignácztól. 1874. 42 l.	25 kr.

VI. Szám. Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban 1874-ben tartott nemzetközi gyűléséről. Hunfalvy Pál r. tagtól. — II. A németországi philologok és tanfőfiak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről. Budenz József r. tagtól. 1875. 23 l.	Ára 15 kr.
VII. Szám. Az új szókról. Fogarasi János r. tagtól	15 kr.
VIII. Szám. Az új magyar orthologia. Toldy Ferencz r. tagtól. 1875. 28 l.	15 kr.

A MAGYAR IGEIDŐK.

IRTA
SZARVAS GÁBOR.

Ára 2 frt.

A HELYES MAGYARSÁG ELVEI.

IRTA
PONORI TEWREWK EMIL.

TARTALMA:

I. A nyelv mivoltáról. II. Nyelvünk viszontagságáról. III. Idegen szavaink. IV. Nyelvérzék és népetymologia. V. Purismus. VI. Neologismus. VII. Mondattan. VIII. A fordításról. IX. A helyes magyarság elvei.

Ára 1 frt.

Épen most jelent meg:

A magyar nyelvujítás óta divatba jött idegen
és hibás szólások birálata,

tekintettel
az ujitás helyes módjára.

Irta
Imre Sándor,
a magy. tud. Akadémia I. tagja.

TARTALOM:

Bevezetés. — I. Hangtani ujitások. — II. Szóragozás. — III. Szóképzés. — IV. Szófüzés. — V. Stil.

Ára 1 frt 50 kr.